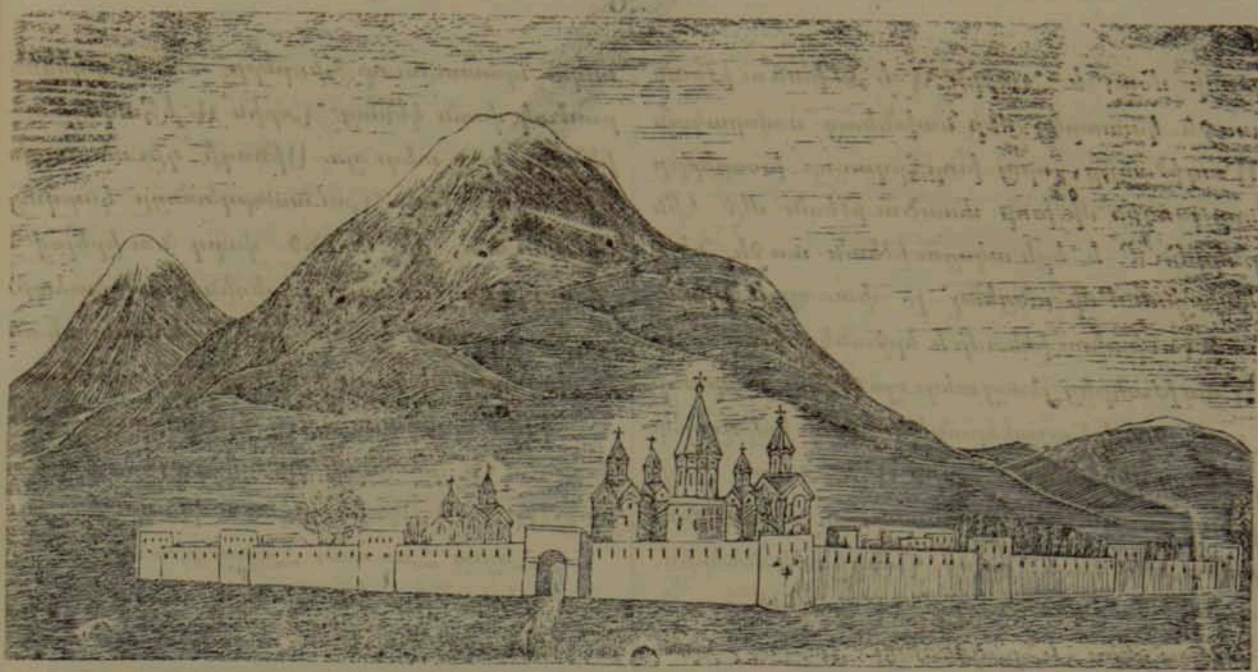

ԱՐԱՐԱՏ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Թիւ Բ. ՅՈՒՆԻՍ **1869** *Բ. ՏԱՐԻ*

ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ ՕԾՄԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

ԵՒ

Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ:

Նախընթաց Մայիսի 25-ին բաղձալի պատուեցանք ականատես լինելու երկու փառաւոր հանդիսակատարութեանց, որոց մինն էր Նորին Վեհափառութեան Օծման երկրորդ տարեդարձը և երկրորդը՝ տեղւոյս կառուցանելի Ուսումնարանի հիմնարկէքը: Առաւօտեան ժամերգութենից յետոյ Արմաշու Վանահայր Գերապատիւ Գէորգ Վարդապետը մի համառօտ, բայց ազդու ատենաբանութեամբ շնորհաւորեց Նորին Վեհափառութեան Օծման երկրորդ տարեդարձը, յայտնելով իւր վանուց միաբանութեան կողմից իրանց ամենայն ջերմեռանդութեամբ պատրաստ լինելը Նորա ազգաշահ մտադրութիւնքը և տնօրէնութիւնքը ի կատար հասուցանելու համար, և խնդրելով Նորա միակ քաղցր ակնարկութիւնը և խրախոյսը ի լուսաւորութիւն Ազգիս և ի պայծառութիւն Ս. Եկեղեցւոյ: Ժամից յետոյ Միաբանութիւնը ժողովեցաւ Վեհա-

րանի մօտ, և Նորին Վեհափառութեան առջև կատարեց մեր նախնեաց սովորական Մաղթանքը, որոյ խորհրդաւոր խօսքերը նոր լոյսին մի խոր մտածութեան մէջ էին ընկղմում և երևակայութեան առջև ներկայացնում մի անցեալ՝ լի՜ փառօք և պատւով, ուրախութեամբ և երջանկութեամբ… Մաղթանքից յետոյ տեղւոյս Ուսումնարանի յառաջադէմ աշակերտներից մինը կարդաց մի իմաստալից ճառ, և ապա Վեհափառ Հայրապետը Պահպանիչ ասաց, օրհնեց Միաբանութիւնը և բոլոր հանդիսականներին, որոնք արժանացան Նորին Սրբութեան աջն համբուրելու և ընդունելու Նորա հայրապետական օրհնութիւնը:

Ս. Պատարագից յետոյ գնաց Նորին Վեհափառութիւնը ամենայն ուխտիւք և միաբանութեամբ նոր Ուսումնարանի հիմնարկութիւնը օրհնելու: Այստեղ շարական և հոգևոր ընթերցմունք ըստ կարգին կատարելից յետոյ՝ Վեհափառ Հայրապետը ինքնին իւր ձեռօք առաջին քարը դրաւ, և ապա գաղղիական լեզուի ուսուցիչ Պ. Կ. Ղոյեաջեանը ի դիմաց հանդիսականաց կարդաց ճառ: Տեղւոյս ժողովուրդը՝ մեծ և փոքր, արական և իգական, աստիճանաւոր և հասարակ, որոնք ներկայ էին հանդիսի կատարմանը, ճառը աւարտելուց յետոյ՝ "Կեցցէ՜ մեր Վեհափառը" գոչելով և հրացաններ արձակելով՝ թնդացին օդը փողահարների հետ ի միասին:

Ճաշը պատրաստած էր հասարակաց սեղանատանը, ուր հրաւիրուած էին բոլոր աստիճանաւորաց խումբը, Վաղարշապատու իշխանները և այլազգի պատուաւոր հիւրեր: Ճաշու ժամանակին Նորին Վեհափառութիւնը բաժակ առաջարկեց նախ վասն կենաց Օգոստափառ Կայսեր Աղէքսանդրի, երկրորդ՝ վասն կենաց Նորին Բարձրութեան Կովկասեան փոխարքայ Միխայէլի, և վասն բարօրութեան ընդհանուր Ազգիս Հայոց. և ապա պատուաւոր հիւրերը առաջարկեցին բաժակ վասն կենաց Նորին Վեհափառութեան, երբ տեղւոյս Սինօդի դիւանատան ծառայող Պ. Փ. Նաւասարդեանցը կարդաց մի դրուատ, մի փունջ վարդ նուիրելով. յետ որոյ աշակերտք սկսեցին քաղցրաձայն երգել ազգային երգեր՝ լի հայրենասիրական և ազգասիրական զգացմամբ:

Երեկոյին ճրագալոյց էր, և հրեղէն տառերով փայլում էր յետագայ գրուածքը, — Կեցցէ՜ ԳԷՈՐԳ Դ. Կաթողիկոս ամենայն Հայոց:

Հայոց Հաւատ, Հայոց Տուն,
Կեցցէ՜ յաւէտ հաստատուն:

Այսպէս մեծ ուրախութեամբ և հրճուանօք անցուցինք նախընթաց մայիսի 25-դ օրը, որոյ որքան նշանակութիւն ունենալը մեր հնաւուր ազգակիցներին զգալի կացուցանելու համար, քաղցր է մեզ առաջարկել նոյա յետագայ խորհրդածութիւնը.

Մէկ մարդ այնքան մեծ է, որքան մեծ է նորա օգտաւէտութիւնը ընդհանուր մարդկութեան կամ մէկ ժողովրդի ընդհանրութեան համար: Օգտաւէտութիւնը գործի մէջ է կայանում և ոչ կոչման. կոչումը միայն մէկ միջոց է, որով մարդս կարող է շատ կամ սակաւ օգուտ տալու կարողութիւն և առիթ ունենալ: Համալսարանական վկայագիր ունեցող մի անձն աւելի միջոց և կարողութիւն ունի մեծամեծ օգուտներ բերելու, քան թէ մի հասարակ գեղջէ եկածը. սակայն կարող է և ընդհակառակն լինիլ, եթէ առաջինը իւր կոչման համեմատ նախապատրաստուած չը լինի, և կամ այնքան բարոյական ձգտումն չունենայ, որ կարողանայ գործով ապացուցանել իւր կոչման բարձր նշանակութիւնը: Այսպէս՝ ուսումնական, վարժապետ, քահանայ, առաջնորդ, և այլ կոչմունք՝ աւելի բարձր սոցանից՝ առանց գործոց՝ լոկ անուններ են. և այն ժամանակ կարող են մեծ ախողով պատուիլ, երբ նոցա գործերը անհամեմատ

բարձր և ընդարձակ կը լինին և կանգնեն իրենց յանձնուած գործունէութեան ասպարիզի սահմանից. իսկ եթէ ընդհակառակն, նոյն իսկ անունը անգամ արժանի չեն կրելու. և աւելի փոքր են քան թէ մի անմեղ, բայց աշխատասէր հողագործ և մի պարզամիտ, բայց ժրաջան կօշկակար. վասն զի Հատ զդա, կասէ, և ընկեա ի հնոյն, ընդէ՞ր և զերկիրդ խափանէ. և կամ. Որում շատ տուաւ, շատ խնդրեսցի, և որում բազում աւանդեցաւ, առաւել ևս պահանջեսցեն ի նմանէ:

Եւ ի՞նչ ասել է ինքն ըստ ինքեան «մեծ». միթէ մէկ մարդ կարող է աւելի մեծ լինել քան թէ մի ամբողջ ժողովուրդ, քան թէ ամբողջ մարդկութիւնը: Ամենևին: Ժողովուրդ ասած բանը բոլորովին նման է մէկ անհատի: Անհատը ունի ձեռք, ոտք, գլուխ և այլն: Կարո՞ղ ենք ասել միթէ, որ գլուխը մեծ է, քան թէ ոտները, ոտները՝ քան թէ ձեռները, ձեռները՝ քան թէ աչքերը և այլն: Աշխարհս համեմատական աշխարհ է, այդ իրաւ է. բայց մի բան, որ պարզ է, ամբողջ է, որոշ է, ինքնուրոյն է, նորան իւր հետ համեմատել կարելի չէ, այլ մի այլ բան այլ բանի հետ կարելի է համեմատել՝ նոցա իրարու մէջ ունեցած տարբերութիւնը, մինի քան զմիւսը աւելի ունեցած արժանաւորութիւնը կամ թերութիւնը իմանալու համար: Մարդս մարդ է իւր բոլոր անդամներովն ի միասին. զատիր ամենաչնչինը նոցանից, (եթէ կարծում ես թէ կայ,) նա կը զրկուի կատարեալ մարդ լինելուց: Այսպէս և ժողովուրդը մի ամբողջութիւն է, բաժանիր նորան զանազան դասակարգերի, մինը քան զմիւսը աւելի արտօնութիւն ունեցող, մինը ծառայ և միւսը տէր, ըստ գլխական իրաւանց և օրինաց, նա այլ ևս չէ ժողովուրդ, չէ՛ նա ժողով մարդոց, այլ գազաններից և անասուններից բաղկացած խառնիճաղանճ մի խումբ: Եւ այսպէս բնական է նորան լինել իւր մասնաւոր զարգացման ստորին շրջաններումը, վասն զի մի բան, որ սկզբումը լինում է չար, յետոյ դորա չարութիւնը սովորութիւն դառնալով և ժառանգական կերպով անցնելով յետագայ սերունդին, չարութեան ժառանգները այլ ևս արտասուք չեն բերում մարդոց վերայ, մինչև չէ բացվում նոցա մտքի աչքը, որով միայն կարելի է նշմարել և լուծել արիւն և մարմին դարձած չարութիւնը:

Մի ժողովուրդ, քանի որ նա դեռ ևս մասնաւոր զարգացման ստորին շրջաններումն է, նա այդ ժամանակ իւր ամենայն գործը ձգում է մի աներևութապէս կառավարողի ձեռք և ինքը իւր մասին բոլորովին անհոգ մնում: Փոքր ինչ յետոյ՝ երբ բնականապէս աւելի զօրացած անհատների մէջ զարթնում է բռնակալական կամ բարոյական ձգտողութիւն, նոքա ընդհանուրին իրենց ձեռքի տակ հաւաքելով՝ իրենք իրենց միջնորդ են ներկայացնում աներևութապէս ներգործողի և ժողովրդի մէջ: Այդ ժամանակ մարդիկ նոցա ճանաչելով իրենց երկրային տէրը ի վերուստ նշանակած, իրենց ամէն հոգսը և կարիքը նոցա վերայ բարձելով՝ ինքեանք մի կողմ են քաշվում և դառնում կոյր հրամանակատար, — անում են այն, ինչ որ հրամայվում է նոցա անելու, և ոչինչ աւելի: Այսպէս աշխարհիս երևելի բռնակալները ամենայն կերպով ճնշել, ոչնչացրել են իրանց հպատակների մասնաւոր զարգացումը, որպէս զի նոքա աչք չբանան, ազատութեան ձգտողութիւն չզարթի նոցա մէջ: Ինչպէս նաև քուրմերը և քրմապետները ամենայն զգուշութեամբ աշխատել են ծածկել ժողովրդից իրանց դիցաբանութիւնը և առասպելաբանութիւնը, իրենց իբր-սուրբ գիրքը ի վերուստ իջած, պահպանել են նորան մի որոշ քաստի մէջ և չեն ուսուցել ժողովրդին, որ մի գուցէ նոքա աչք բանան և հասկանան, որ այդ ոչ թէ սուրբ գիրք է, այլ առասպելաբանութիւն է միանգամայն և խարդախու-

թեան գործիք*)։ Երբ որ մի ժողովուրդ ճնշուած է այսչափ, այդ միջոցին նորա համար մի բարոյական և անձնադիր Հովիւի նշանակութիւնը ևս այնքան է, որչափ և մի բռնակալի. վասն զի վատը, ինչպէս արդէն ասացինք, նոցա համար մի սովորական բան դառնալով լաւ է թվում. իսկ ստուգապէս լաւին միտքը չէ հասնում։ Քանի՞ քանի անգամ Խրայէլացիք ցաւեցուցին Մովսէսի պէս աստուածախօս, հայրենասէր, ազգասէր և անձնանուէր մարգարէի սիրտը, ասելով, թէ Եգիպտոսումն աւելի լաւ էինք ապրում։ Եւ ինքը՝ մեծն ի մարգարէս Մովսէս՝ քաջ գիտէր, որ այսպիսի մի ժողովուրդ երբէք կարող չէ իմանալ իւր լաւն ու վատը, մինչև չզարգանայ նորա միտքը. ապա թէ ոչ՝ նորա համար մի և նոյն կը լինի սոխն ու սխտորը Եգիպտոսի, մանանան և լորամարգին Սինայի։ Նոցա մտաւոր զարգացմանը նայելով՝ աւելի բնական էր նոցա հորթի գլուխ պաշտելը, քան թէ երկինք և երկիր Ստեղծողին։ Դա քաջ գիտէր, որ նախապաշարմունքներից և բռնութիւններից կաշկանդուած ծերերին դժուարին է ճշմարտութեան մօտեցնել, գուք, կամ, չէք կարող տեսնել Աւետեաց երկիրը, այլ ձեր որդիքը կը տեսնեն։ Եւ որպէս զի նախապատրաստէր մի ազնիւ սերունդ, ճշմարիտ Աստուծուն ճանաչող և պաշտող մի ազգ, գրում է նա Աստուծոյ պատուիրանքները և մեծագործութիւնները. մի ամբողջ ցեղի ուսուցանում է իւր զրքերի պարունակութիւնը և պատուիրում է նոցա ամենայն ազնի օր կարդան՝ ի լուր ժողովրդեան, որ տեսնեն իրենց անցեալը, նոյնը համեմատելով իրանց ներկայի հետ, զգան իրանց խստասրտութիւնը և Աստուծոյ գթառատութիւնը. իրանց ագիտութիւնը և Աստուծոյ իմաստութիւնն ու ներողամտութիւնը. իրանց մոլորութիւնը և Աստուծոյ հրաւէրը. իրանց օրէնքների սրբութիւնը և հեթանոսաց անօրէնութիւնը. իրանց լոյսը և նոցա խաւարը։ Զգան էակների արարած լինելը և Արարչի անեղ և անսահման լինելը, որ չշեղին ուղիղ ճանապարհից, չընկղմին մոլորութեանց մէջ։ Այս միակ ճանապարհով միայն կարողացաւ հասնել իւր

*) Հնումը ասիական ազգերի մէջ մանաւանդ Եգիպտոսումը և Հնդկաստանումը ժողովուրդը բաժանված էր չորս դասաւոր դասակարգութիւնների — զինուորական, կրօնաւորական, վաճառականական և երկրագործական կամ արհեստաւորական։ Այս դասակարգութիւնները յայտնի են պատմութեան մէջ Քաստ բառով։ Քաստը ժառանգական էր ըստ տեղական օրինաց, այնպէս որ ոչ ոք ստորին քաստից իրաւունք չունէր բարձր քաստի մէջ ընդունուելու, այլ հօր պարապմունքը որդուն անցնելով պիտի շարունակուէր որդոց որդի։ Հընդկաստանումը բացի այս չորս դասաւոր քաստերից էլի շատ աւելորդ քաստեր կան — ծառայողների, դարձավարների և այլն, որոնք մինը քան զմիւսը աւելի արհամարհուած և անարգուած են միւս քաստերից։ Ըստ տեղական օրինաց, եթէ այդ արհամարհուած քաստի մի անդամը կը համարձակի նստել բարձր քաստի անդամի նստած տեղը, դրա համար նա սպանվում է կամ ենթարկվում ծանր պատժի. եթէ խօսել է մեծերի մասին արհամարհանօք, այրում են նորա շրթունքը. եթէ բացարձակ անպատուել է նոցանից մինին, նորա լեզուն կտրում են. եթէ անհանգստացրել է փարը ինչ Բրամինին (կրօնականին) ենթարկվում է մահու պատժի. եթէ նորա հետ մի կարգում է նստել մի շորի վերայ, այլանդակում են նորան անբուժելի կերպով. եթէ հետաքրքրութենից շարժուած, լսել է նոցա իբր-սուրբ գրքի ընթերցմունքը, նորա ականջները եռցրած լեղ են ածում. եթէ անդիր է արել դորանից մի բան, նորան սպանում են. եթէ յանցաւոր է գտնուել մի բանի մէջ, նորա պատիժը աւելի սաստիկ է լինում քան թէ բարձր քաստի անդամինը, իսկ նորան սպանողին այն պատիժն են տալիս, ինչ որ շուն, կատու, ագռաւ և այլ չնչին կենդանեաց սպանողներին։ Կան եւ այլ քաստեր, որոնք յայտնի են «պարիա», «պուլիա» անունով. դրա իրաւունք չունին քաղաքի կենդրոնումը բնակելու, Գանգէս գետումը լողալու. միւս քաստերը դոցա հետ յարաբերութիւն ունենալը պղծութիւն են համարում։ Եւրոպական լուսաւորութիւնը դեռ ևս չէ կարողացել թեթևացնել այս թշուառների դրութիւնը։

նպատակին Մեծ Մարգարէն և այնքան յարգ ու պատիւ տուաւ իւր նախապատրաստած անձնից, որ փախենալով, թէ մի գուցէ յետագայ սերունդք աստուածայնեն նորան և պաշտեն, անհետացաւ նոցանից, որ ակներև ապացոյց է, թէ ոչ փառք և ոչ պատուասիրութիւն ստիպեցին նորան այս մեծագործութիւնքը կատարել, այլ միայն իւր առ Աստուած և առ իւր ազգն ունեցած անսահման սէրն էր նորան ոգևորողը և այն նորա միակ վարձքը:

Այսպէս մարդկութեան մէջ երբեմն երբեմն գիտաւոր աստղերի պէս երևցած բարոյական, ուսումնական և ազգասէր անձինք, որոնք զգացել են, որ մասնաւորի բաղդաւորութիւնը ապաբաղդ ընդհանուրի մէջ անկրօնութիւն է միանգամայն և թշուառութիւն, ամենայն ջանք և ճիգն 'ի գործ են դրել մերթ բանիւ և մերթ գրով համոզել ժողովրդին իւր սեփական իրաւունքը, շարժել նորա ինքնագործունէութիւնը, և իբրև ամենահեշտ միջոց հասնելու այդ նպատակին, մատնացոյց են եղել Ուսումնարանի վերայ: Ուսումնարանը, այս մարդկային սեռի ջուրն ու հողին, որից առանց կեանք ծնանելու նորան փրկութիւն չկայ. 'ի սկզբանէ անտի մինչև մեր օրերը մարդատեաց և բանասէր մարդոց աչքում փուշ է եղել. վասն զի գա՛ է, որ մի ամբողջ ժողովուրդ ստրկութեան, աղքատութեան, նախապաշարմանց և հազար ու մէկ քամինելի հանգամանքների անգութ և զզուելի ճանկերից ազատում և մարդավայել վիճակի մէջ է ձգում: Գա՛ է, որ իբրև մի երկրորդական աւազան՝ մի ազգի բոլոր անդամներին նորէն ծնանում, մի սիրտ և մի հոգի, մի արիւն և մի մարմին է անում ամենքին: Գա՛ է, որ մի ազգի մէջ ցանուած չար սերմերը ժողովում և այրում է անշէջ հրով. որ հերկում է մի բոլորովին խոպանացած անդաստան, և նախապատրաստում նորան բուսուցանելու այն բարի բարի սերմերը, որ մեր Արարիչը 'ի սկզբանէ դրել է նորա մէջ և երկայնամտութեամբ սպասում է նորա աճելուն և բեղմնաւորելուն: Եւ որովհետև միայն գողը կուզէ մութ գիշեր, ձկնորսը պղտոր ջուր, խաբեբան՝ յիմարութիւն, անըզգամը՝ մոլութիւն, բռնակալը՝ երկիւղ և ստրկութիւն, աղուէսը՝ որջ, թռչունը՝ բոյն և այլն և այլն, Ուսումնարանը զատում, մաքրում է այդ աղտեղի և անվայել յատկութիւնքը, էլ այնուհետև մարդոց մոլութիւնք սնունդ չեն գտնում և հետևապէս անհետանում են մոլութիւնք. երկիրը երկինք է փոխվում և մարդը Աստուած, զի «Որք ընկալան զնա, ետ նոցա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել»:

Այս ամենակարևոր պահանջմունքը քաջ յայտնի լինելով և մեր հայրենակից Հօրը Գ· Թառաստև Ազգասէր Հայրապետին, իւր վարդապետութեան օրերը անգամ, ուր որ դրել է իր ոտքը՝ նոյն տեղ կառուցել է և Ազգային Դպրոցներ: Եթէ ընդ իշխանութեամբ այլոց ժամանակը՝ այս փրկաւոր հիմնարկութիւնքը նորա սրտին մօտիկ և սիրելի առարկան է եղած, ո՞րչափ առաւել այս օրուան օրս նորա համար սիրելի և փափաքելի է բոլորովին իւր ազգօգուտ նպատակներին յարմարացուցած Ուսումնարանների կառուցումը: Բայց եթէ, Տէր մի արասցէ, չյաջողի նորան հասնելու իւր նպատակին, արդեօք ո՞վ կը լինի մեղաւոր: Մենք արդէն պատասխանեցինք այս հարցին նախընթաց տետրակութեանց մէջ. բայց դարձեալ կը կրկնենք որ՝ եթէ մի ազգի մտաւոր անդաստան նախապատրաստուած չէ ընդունելու իւր մէջ բարի սերմեր, սերմանողը թող լինի Աստուծոյ որդի, չի աճիլ, չի բեղմնաւորիլ նորա մէջ, զի «Յիւրսն եկն և իւրքն զնա ոչ ընկալան»: Բայց այսպիսի ենթադրութիւններ անտեղի է անել մեզ այժմ, երբ տեսնում ենք ակներև, որ մեր Ազգը

էլ այն չէ, ինչ որ էր մի քանի դար առաջ։ Մեր Ազգի պահանջմունքը այժմ մեծ է, կարօտութիւնը աւելի. նա զգում է իւր թերութիւնքը, չի հասել մտաւոր զարգացման այն կէտին, որ ինքնուրոյն լցուցանէ իւր թերութիւնքը. նա, հարազատ որդու հպատակութեամբ, ցանկանում է, որ իւր բոլոր ձեռնարկութեանց մէջ իւր սրտի միակ մխիթարութեան, իւր նախնի փառաց միակ ժառանգի սուրբ մտան ու օրհնութիւնը լինի նորան առաջնորդողը։

Այս օրուան օրս մեր ազգութիւնը քաղաքական չէ, այլ բարոյական։ Այսպիսի դրութեան մէջ ի՞նչ տեսակ մարդոց մէջ աւելի կարօտութիւն ունինք մենք, եթէ ոչ բարեկիրթ, ժրաջան, ազգասէր և անձնուէր հոգևորականների մէջ՝։ Երբէք պատահած չէ, որ մի ազգ ունենալով լուսաւոր և գիտնական հոգևորականներ, նա թըշուառութեան մէջ լինի եղած. և սորա հակառակ, երբէք պատահած չէ, որ մի ազգ երջանիկ լինի, եթէ նորա հոգևորականներից բաղկանում է մի տգէտ և խաբեբայ դասակարգ։ Մարդկութեան պատմութիւնը աւելի ցոյց է տալիս, որ իւրաքանչիւր ազգ իւր հոգևորականների բարոյապէս և մտաւորապէս անկման հետ ընկնում է և կանգնման հետ կանգնում։ Վասն զի ժողովրդի հոգին՝ կեանքը հոգևորականների ձեռին է, նոքա են նորա պաշտպանողը և մանողը Աստուծոյ և Թագաւորի առջև, նոցա հետ կապողը և արձակողը։ Մենք չենք տեսնում ոչ մի ժամանակ, որ Աստուծոյ կամ Թագաւորի ազդեցութիւնը առանց միջնորդութեան հոգևորականների ներգործելիս լինի ժողովրդի վերայ։ Սկզբումը ժողովուրդը ներկայանում է մեզ իբրև մի երեխայ, որի լեզուն ոչ այլ ոք գիտէ, բայց միայն հոգևորականը. ուստի և անմիջապէս տանում է նորա թարգմանը, որ ուրիշ միտքը նորան հասկացնէ, նորա միտքը ուրիշին։ Մի կողմ դնենք հեթանոս ազգերը, որոնք անմիջապէս կախումն են ունեցել իրանց կրօնականներից. վերցնենք Աստուածաշունչ գիրքը, նորա մէջ անհամար օրինակներ կան, որոնցով կարող ենք ապացուցանել, թէ որչափ մեծ է եղել հոգևորականների ազդեցութիւնը ժողովրդեան վերայ։ Աստուած Մովսէս մարգարէին փարաւոնի մօտ ուղարկելով՝ մատնացոյց է լինում Ահարոնի վերայ, որ նա խօսի թէ փարաւոնի և թէ ժողովրդեան հետ. և սորա պատճառը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ նոյն իսկ Ահարոնի հոգևորական լինելը, որով անշուշտ աւելի ազդեցութիւն կունենար ժողովրդի վերայ, քան թէ Մովսէսն ինքը։ Այսպէս Աստուած միշտ հոգևորականների ձեռով է խօսում ժողովրդի հետ ասելով .— Ասա փարաւոնին, որ արձակէ իմ ժողովուրդը։ Ասա ժողովրդին, որ սուրբ պահէ իրէն։ Դէտ պահապան եմ դրել իմ ժողովրդի վերայ, եթէ դու չուսուցանես անօրէնին և նա իւր անօրէնութեան մէջ մեռնի, նորա արիւնը քեզանից կը պահանջեմ։ Թագաւորներն էլ հոգևորականներին են դիմում, որ նոքա ժողովրդի սէրը և հաւատարմութիւնը դէպի իրեն դարձնեն։ Ժողովուրդն էլ հոգևորականներին է դիմում, և նոցա միջնորդ շինում իւր և Աստուծոյ մէջ, իւր և Թագաւորի մէջ։ Ասացէ՛ք Թագաւորին, որ թեթևացնէ իւր հարկը, ասացէք Թագաւորին որ վերցնէ իւր բռնութիւնը. աղօթեցէք Աստուծուն, որ այս ինչ պատիժը վերցնէ մեզանից։ Նոքա էլ միշտ և ամեն ժամանակ կատարել են ժողովրդի խնդիրքը, պահպանել են նորա կեանքը, հարազատ մօր պէս խնամք են ունեցել նոցա վերայ՝ Աստուծոյ հրամանին համեմատ. և երբ չեն կարողացել ուղղակի հասնել իրանց նպատակին, նոցա ոգուն ոյժ և զօրութիւն են տուել, մխիթարելով և ոգևորելով, որ առանց ընկճուելու՝ կա-

լողական տանել բնական և քաղաքական դժբաղդութեանցը:

Մարդուս մտքի զարգացումը ընդհատուած չունի: Մի կէտի վերայ կանգ առնել և կաշկանդուել նորան անհնարին է: Իսկ բարոյական ճշմարտութիւնը միշտ մնում է անփոփոխ. նա ոչ աւելանալ ունի և ոչ նուազել. նա էր, կայ և կը լինի միշտ մի և նոյնը: Սկզբունքը մարդոց միակ ուսմունքը այս բարոյական ճշմարտութիւնն է և դորան ուսուցիչ լինելով հոգևորականք, ժողովրդի միակ դաստիարակը լինելով հոգևորականք, այդ պատճառով մեծ յարգ ու պատիւ էլ ունենում են նորա առջև, և հետևապէս մեծ ազդեցութիւն էլ գործում են նորա վերայ: Բայց՝ միայն հոգեկան յայտնութիւնքը չեն, որ ազդեցութիւն ունին մարդուս զարգացման վերայ. բնական և քաղաքական հանգամանքներն ևս ոչ պակաս ազդեցութիւն ունին մարդուս վերայ: Երբ որ այս վերջին հանգամանքները բարեյաջող են, այդ ժամանակ ժողովրդի մէջ ծաւալվում է այլ և այլ ուսմունք, որոնք միայն ըստ երևութին են տարբեր կրօնական ուսմունքից, բայց բուն հոգուն նայելով առաջնոյ մի և նոյն նպատակն ունին: Հոգևորական մասը մեղք է համարում խոստովանել այս ճշմարտութիւնը, ուստի և զուրկ է մնում զորանից և դա դառնում է ժողովրդի սեփականութիւն: Այդ ժամանակ ժողովուրդը երեք գլխաւոր դասակարգի է բաժանվում — անուս, ուսումնական և կրօնական: Հետզհետէ շատանում է ուսեալոց թիւը, և որքան շատանում է, այնքան նուազում է կրօնականների ազդեցութիւնը և նոցա ուսմունքը մի շինծու և խաբերայ բան է թվում ժողովրդին, ինչպէս և առաջնոցը՝ նոցա: Եւ այս շրջանի մէջ թէև աւելանում է ժողովրդի մտաւոր ոյժը, բայց միակողմանի լինելով՝ մի նոյն քան ևս պակասում է նորա կենսական, հոգեկան ոյժը, որ եթէ երկար ժամանակ շարունակուի այսպէս, նա հետզհետէ կընուազի, կը ոչընչանայ և կանհետանայ: Բայց բանն այդ տեղը չէ հասնում: Երբ մարդ ինքնաճանաչութեան է գալիս, զգում է իւր սխալմունքը, ձեռք է մեկնում կրօնականին և փոխանակ չարի չար հատուցանելու, նորան էլ բերում իւր հաւասարակից է անում մտքի կողմանէ, որ նա կարողանայ հասկանալ նորա լեզուն և ուղիղ թարգմանը լինել, ինչպէս որ էր նորա երեխայ ժամանակը: Նոյնպէս երբ մի ազգի հոգևորականք և աշխարհականք ձեռք ձեռքի տուած միաբան սիրով յառաջ են գնում, այդպիսի ժողովրդի թէ ոգեկան և թէ մտաւոր ոյժը օրէցօր աճում և զարգանում է և հետևապէս հոգևորականք ստանում են իրանց կորցրած նախկին փառքն ու պատիւը:

Այս օրուան օրս մենք գոհ չենք մեր հոգևորականներից, չենք պատվում նոցա ըստ արժանւոյն: Ի՞նչ է սորա պատճառը, ինչու համար մեր նախնի երջանկայիշատակ հոգեւորականք ևս այս աստիճան անպատուած չէին. — վասն զի այն ժամանակ նոքա ըստ զարգացման անհամեմատ բարձր էին ժողովրդեան զարգացմանից, ուստի և մեծ յարգ ու պատիւ ունէին նորա առաջև. բայց այժմ բոլորովին ընդ հակառակն ենք տեսնում: Գիտութիւնը և ուսումը անցել է աշխարհականների ձեռքը, հոգևորականք յետ են մնացել. երկոցունց մէջ մտաց համապատասխանութիւն չկայ. մինը միւսին ագէտ է համարում, միւսը մէկէլին աղանդաւոր. և որովհետև այդ սուտանուն աղանդաւորների թիւը այժմ շատացել է, փոխանակ այստեղից այնտեղից հալածուելու, այժմ իրանք են հալածում, անպատվում և նախատում: Հոգևորականը, որ պիտի լինի բարոյականութեան դաստիարակ, առաքինութեան հայելի, որբոց մխիթարիչ, միով բանիւ որ պիտի այն աստիճան յարգ ու պատիւ ու-

նենայ իւր ժողովրդի մէջ, որ նորա ձայնը քարանձաւներու արձագանք չը լինի, նորա խօսքը գետինը չընկնի, այդ համարմունքը պակասցրել է նա ոչ թէ նորա համար, որ ժողովրդի սէրը, հաւատը սառել է, կամ՝ իրը թէ աղանդաւորները շատացել են, այլ որովհետև մնաւոր զարգացման մէջ շատ և շատ յետ է մնացել նա*)։

Եհա՛ այս աղգակործան երևութի առաջքն առնելու նպատակով՝ մեր հասարակաց հայրը, մեր Վ. Եհափառ Հայրապետը՝ նախընթաց Մայիսի 25ին՝ իւր Օծման երկրորդ տարեդարձի օրը մի հոյակապ ուսումնարանի հիմն դրաւ, որոյ միակ և եթ նպատակը պիտի լինի տալ մեր աղգին բարոյական և ուսումնական Հոգևորականներ։ Առումեմ՝ տալ մեր Աղգին, ուրիշն Աղգի համար են լինելու այդ հոգևորականները, տղգի բարօրութեանը պիտի ծառայեն։ Ասա՛ի կը յուսանք, որ աղգը իւր սեփական, իւր անձին վերաբերեալ բոլոր հոգսերը չի բարձիլ մի այնպիսի Հայրապետի վերայ, որոյ շրջակայ հանգամանքներին նայելով, բայի Աստուծոյ միակ ողորմութեան և Աղգի միաբանական սիրով աշխատութեան՝ ուրիշ բանի վերայ կարող չէ գնել իւր յոյսը և հետևապէս տեսնել իւր հանրաշահ մտադրութեանց և ձեռնարկութեանց օգտաւէտ արդիւնքը։ Այո՛, նա այս օրուան օրս մեր Աղգի պետն և գլուխն է, սակայն, ինչպէս արդէն ասացինք, գլուխն ինքն ըստ ինքեան ոչինչ նշանակութիւն չունի, առանց ամբողջութեան միւս անդամների, որ է Աղգի ընդհանրութիւնը և ամբողջութիւնը, թէ մեծ և թէ փոքր, թէ աղքատ, և թէ հարուստ, թէ աշխարհական և թէ հոգևորական։ Գլուխը մտածումէ, ոտները պիտի երթան՝ ձեռները պիտի գործեն։ Կը յուսանք ուրեմն, որ մեր Աղգը այս իրեն սրտի ամենամօտիկ հանգամանքի վերայ անտարբեր չի նայիլ, այլ ամենայն կերպով, թէ բանիւ և թէ մտօք, թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս կաշխատի՝ ի կատար հասուցանել իւր իսկ սրտի խորհուրդները, շնորհիւ իւր Վ. Եհափառ Հայրապետին՝ ԳՐԻԳՈՐ Գ-ի և իւր Ողորմած Կայսեր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ Բ-ի, որոց օրհնութեամբ արդէն ըսկսել է լուսաւորութեան արեգակը իւր ճառագայթները թափանցել բաղմադարեան և բաղմավաստակ Հայկազեան սերնդի մէջ։

Գ. Աղայեանց

*) Այսօրից չորս հինգ տարի առաջ մեր Մայր Աթոռը խելացի եւ ուսումնական մարդոց վերայ բանադրանաց եւ յանդիմանութեան կոնդակներ էր ուղարկում. իսկ մտքը եկողներին եւ իրանց աղդաշահ ծառայութիւնը առաջարկողներին դուրս անում անպատուելով։ Այս մի քանի մասնաւորների սխալմունքը որ աւելի կրօնասիրութեան եւ բարեսրտութեան հետեւանք էր, քան թէ չարամտութեան եւ աղդասեցութեան, վերադրեցաւ Սուրբ Էջմիածնի ընդհանուր միաբանութեանը, որ երբէք զուրկ չէ եղել հետաստես եւ խելացի անդամներից, եւ տեղիք տուաւ մեր ուսումնականներին մեր հոգեւորականութեան մէջ երեւակայել միջին դարու արեւմտեան հոգեւորականութեան պատկերը, որ աններելի սխալմունք էր։ Ս. Էջմիածինը բաց է այժմ ճշմարիտ աղդասէրների համար, գործունեայ եւ աշխատասէր մարդոց համար։ Ունի այլ եւս իւր առաջնեան հարստութիւնը, որ կարողանայ դրամով դրաւել օգտաւէտ մարդոց, բայց ճշմարիտ աղդասիրի համար ցանկալի է առաւել գործունէութեան լայն ասպարէզ ունենալը, քան թէ դրամական մեծ վարձատրութիւնը։ Կը յուսանք ուրեմն, որ մեր աղգի եռանդոտ եւ աղգին ծառայելու նախապատրաստուած անձինք այլ եւս չեն կասկածիր, որ Էջմիածնի մայրական գիրկը պատրաստ է նոցա ընդունելու։ Եւ այսպիսի անձանց այստեղ գտնուելուց յետոյ, կասկած չկայ, որ աղգի ընդհանրութիւնն էլ անտարբեր չի մնալ, այլ ամենայն կերպով կը պահպանէ իւր կեանքի միակ կենտրոնը, իւր սիրտը, առանց որոյ մի օր չի կարող շունչ քաշել եւ կը մատնուի յաւիտենական կորստին։ Ժամանակ է, որ մենք դդանք այս անհերքելի ճշմարտութիւնը. եւ փոխանակ ճշմարիտ սրտացաւութեան, երեխայական թեթեւամտութեամբ չպղտորենք աղգի միտքը, չյուսահատինք մասնաւորների մոլութիւններից, խարդախութիւններից։ Այս մասին ուրիշ անդամ երկար կը խօսինք։